

Відгук

офіційного опонента про дисертацію Олени Олександрівни Литвин «Лінгвопоетика флорономенів у мові творів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, спеціальність 10.02.01— українська мова

Рецензована робота присвячена дослідженню лінгвопоетичних функцій флорономенів, зафіксованих у творах Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко. Для лінгвопоетичного аналізу обрано, на перший погляд, часткове конкретне явище, проте виявлені в художніх текстах закономірності функціонування флорономенів та їх інтерпретація дають змогу унаочнити загальні тенденції творення імпресіоністичної прози, окреслити характерні ознаки ідіостилу авторів, простежити зв'язок авторського слововживання з особливостями української мови в її територіальному функціонуванні.

Актуальність рецензованої роботи Олени Олександрівни Литвин визначаємо, по-перше, потребою введення в науковий обіг нового фактичного матеріалу про мовну образність української імпресіоністичної прози, в якій органічно поєдналися фольклорне світосприймання із західноєвропейськими модерністськими пошуками; по-друге, розпрацюванням сучасних методів аналізу мови художніх текстів, які часто об'єднуються такими загальними поняттями, як антропоцентризм, когнітивістика, рецептивна поетика тощо.

Мовна творчість Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко пропонує вдячний матеріал для апробації нових підходів до вивчення мови художніх текстів, для розширення традиційного лінгвостилістичного аналізу, обґрунтування поняття лінгвопоетики як важливого інструменту пізнання індивідуальної мовної картини світу.

В українській лінгвостилістиці, лінгвопоетиці, починаючи від "секретів поетичної творчості" Івана Франка, напрацьовано значний теоретичний і практичний матеріал аналізу художніх текстів, поетичної мови з її глибоким закоріненням в український фольклор, в українську поетичну картину світу.

Авторка виявляє знання не лише літературознавчої й мовознавчої літератури про творчість Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, а й джерел лінгвопоетичного аналізу тексту, в яких ключовим поняттям є *мовний образ*, вербалізований у конкретиці епітетів, порівнянь, метафор, у символічному змісті назв флорономенів. .

Обґрунтовуючи вибір мовотворчості персоналії для дослідження багатопланової семантики флорономенів, дослідниця формулює на с. 8 дисертації переконливі критерії

такого вибору. Так само чітко окреслено мету, завдання, об'єкт, предмет, джерела дослідження.

Структура роботи підпорядкована сформульованим меті й завданням. Її розділи - перший "Теоретичні засади лінгвопоетичного дослідження флорономенів у художньому тексті" (с. 13-62), другий "Лексико-семантична характеристика флорономенів у художніх текстах Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко" (63-132), третій "Функціонально-стилістичні особливості одиниць лексико-семантичної групи номенів флори в індивідуально-авторському образотворенні" (131-178) завершуються висновками. У дисертації є висновки до всієї роботи, в яких узагальнено досліджувані явища символізації флорономенів через механізм їх образного слововживання. Конкретизує ці явища доданий до роботи Словник образних слововживань флорономенів у художніх текстах Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко (с. 218-235). Робота містить, крім списку використаної науково-теоретичної літератури (у ньому 322 позиції), також список лексикографічних джерел і список художніх джерел, тобто видані в різних видавництвах у різний час твори Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, з яких дисертантка добирала фактичний матеріал.

Важливою інформацією, оприятленою в дисертації, є той факт, що завдяки використанню щоденникових записів, листування можна порівняти особливості слововживання, зокрема флорономенів, у різних комунікативних ситуаціях. Наприклад, на С.68 рецензованої роботи читаємо: "Окрім того, *лілея* – особлива квітка для Ольги Кобилянської – символ світла, чистоти й досконалості. Про повість «За ситуаціями» в листі до проф. С. Смал-Стоцького письменниця напише: «У ту новелу вложила я послідні *лілії* своєї душі і молодих *іще* почувань» (Ольга Кобилянська) [379, с. 565]." Дисертантка робить висновок про розширення функції квіткового символу, властивого мовомисленню Ольги Кобилянської.

Колір і запах квітів у художніх контекстах письменників перетворюються на суб'єкти дії, на показники психічного стану людини. Наприклад, на с. 125 дисертантка висловлює такі спостереження: "Динамічний метафоричний образ *запаху* в мові художніх творів Ольги Кобилянської створюють дієслова, які конкретизують вплив пахощів, вказують на їх наповнення й поширення: *несло, віддавало, дихали, купалися*: «Здалека *пахло* ладаном, васильком, гвоздиками, а від свічечок, що горіли, просто медом *несло*, а від великих, що теж горіли, так і молитвою вгору *віддавало*» (Ольга Кобилянська) [379, с. 486]; «Самота і тиша розсілися довкола, тільки *цвіти*, її улюблені *цвіти*, *цвіли* і *дихали пахощами* і *купалися* в світлі заходового сонця» (Ольга Кобилянська) [372, с. 522]; «Чи

тут нема нікого? Зовсім нікого?», «Нікого. Тільки **цвіти**. Але **цвіти** не чують нічого, вміють тільки **цвісти** й **дихати** **нахощами**» (Ольга Кобилянська) [372, с. 522].

Особливу увагу в дослідженні приділено символіці кольору. Кольоративи - невіддільні компоненти символізації флорономенів. Своєрідним вступом до "квіткових контекстів" є матеріал про історію дослідження колірних номінацій в українському мовознавстві (с. 26-30 дисертації), який засвідчує актуальність вивчення кольороназв у мові художньої літератури, на тенденції до їх символізації.

У дисертації Олена Олександрівна обирає такий принцип викладу інформації про досліджувані явища: спочатку подано теоретичний матеріал про важливість вивчення епітетів, порівнянь, метафор, символів з посиланням на джерела, а в наступному розділі запропоновано застосування викладеної теорії до аналізу конкретних художніх текстів. Робота репрезентує значний масив мовної практики двох українських письменниць, у мовотворчості яких спільною є тенденція символізувати явища природи і стан, почуття людини. Наведемо приклад аналізу творчості Уляни Кравченко, в якому дисертантка простежує взаємодію двох світів - життя людини і життя квітів, пор.на с. 89: «*Гордо знімається старозавітна лелія, задержує нас віддалік, неначе лякає своїм неспілим вдумливим запахом. А дрібна фіялка ховається поміж зелене листя та згуцас на землі всю небесну блакить... Червоні маки палають у житті зловіщо й пригадують, що літній жар носить у собі бурю. Гордовита конвалійка загортається у звої свого листя, хотіла б сховати там також і чарівний свій солодкий запах*» (Уляна Кравченко) [384, с. 370].(..) У нарисі «Фіалка» авторка подас історичні факти (вінок фіалок у Греції як найвища державна відзнака, емблема партії Бонапартистів у Франції) через призму художнього паралелізму".

До важливої наукової інформації належать фрагменти лексико-семантичного аналізу, запропонованого авторкою дисертації на с. 163-164 :«*Великий ліс*» у мові твору письменниці має такі образні значення: 1) «*той, що творить зелений мур*»: «*Його рівні поля пригадували б степ, якби не те, що місцями вони западають, мов знеохочені своїм положенням, творячи плиткі невеликі кітлі, і якби не той великий ліс, що тягнеться по західній стороні села і творить зелений мур поперек широкої площини, щоб обмежити її розмах*» (Ольга Кобилянська) [372, с. 30]; 2) «що був поважним і стурбованим»: «*Великий ліс, що задержався коло села, виглядав поважно і стурбовано, і лиш десь-не-десь дрижало замираюче пожовкле листя на чорному глілі, зазеленіла якась витривала рослина на землі, зрештою лежали лиш грубі верстви обпалого листя у пнях дерев і панувала тиша*» (Ольга Кобилянська) [372, с. 16]; 3) «безмежний великан»: «*Пишний, майже безмежний великан, неначе у вандрівці, задержався ось тут та задумався над тихими*

полями, а недалеко нього, почувши за собою зеленого опікуна, повідімалися сільські хати» (Ольга Кобилянська) [372, с. 18].

«Малий ліс» у мові повісті Ольги Кобилянської «Земля» – має такі образні значення: 1) «той, що окрема колонія»: «Окрім цього великана, підіймається з піль ще кілька малих лісових оаз. Зовсім самотійно, мов жменем кинені або як висунені з глибини зеленого великана окремі колонії – так стоять вони, розділені нивами, самотно і глядять гордо на збіжжя, що хвилюють навкруги них» (Ольга Кобилянська) [372, с. 42]. У мові твору наявне протиставлення: «великий ліс» (чорний, повалений похмурий, старий) – «малий лісок» (пречудовий, тихий, з м'яким срібним світлом).

У наведеному прикладі лексико-семантичної інтерпретації висловів великий ліс/малий ліс, мотивованої контекстом художнього твору, фіксуємо в тексті О. Кобилянської слово великан, якого не знайдемо в сучасних нормативних словниках української літературної мови, і водночас звертаємо увагу на типове для тогочасної західно-української мовної практики слововживання маєстатичні(тобто величні) смереки(Ольга Кобилянська), пор характерний вислів Івана Франка маєстат слова.

Не можемо не згадати в цьому контексті ще один показовий для мовомислення Уляни Кравченко й зафіксований у дослідженні Олени Олександрівни мовний образ смерек, таких характерних для буковинського пейзажу: «Ці темні бори – наша твердиня і наш храм... Ці високі смереки – це наші первісні готики» (Уляна Кравченко) [385, с. 75]. За СУМ, готика – це художній стиль європейського пізнього середньовіччя, який найяскравіше виявився в архітектурі і характеризувався легкими гострокінцевими будівлями, стрімко спрямованими вгору, та численним оздобленням скульптурами, склом і витонченим різьбленням з каменю [СУМ, Т. 2, с. 147]. Так поетично порівнює письменниця смереки з художнім стилем "... Тут варто було б додати -- архітектури, адже йдеться про архітектурний стиль.

Текст дисертації насичений показовими для індивідуальної мовної творчості художників слова прикладами та їх поясненнями. Наприклад: "Паралель квіти (цвіти) – слова – поема в мові художніх творів Уляни Кравченко об'єднує естетично марковані слова, які в тканині художнього тексту набувають позитивної оцінної семантика: «У кожному цвіті пам'ятаю лінію листя, пелюсток, відчуваю життя. Кожен цвіт-поема. Моє знання про цвіти не було тоді вивчене з книг, але плело з мого „я”» (Уляна Кравченко) [385, с. 398].

У текстах Ольги Кобилянської "володарює" рожка і як суб'єкт порівняння, і як об'єкт порівняння,. Наведено такі приклади функціонування порівнянь із флорономеями: «Колочі куці дикої рожі, котрої галуззя вибувало великими різками, лукувато сплетені з

другими корчами й нерозривними пліоцями, новоями й терням, стояли, мов непроходимі стіни» (Ольга Кобилянська) [372, с. 477]; *«Коло моїх скляних огородових дверей виростають куці розі і бозу, і сеї почі, обливані надмірним дощем і посилювані вітром, угнались, притискаючися до стіни, мов сироти»* (Ольга Кобилянська) [379, с. 189]; *«Тут бере оці квіти, що казав я принести. Вони для тебе. Ті білі великі розі. Вони такі, як твоє лице без крові»* (Ольга Кобилянська) [379, с. 305]. (Ольга Кобилянська).

Дисертантка демонструє тонке відчуття індивідуально-авторського стилю, акцентуючи увагу на ключовому конкретно-чуттєвому образі

Не з усіма запропонованими в дисертації трактуваннями образних контекстів можна погодитися. Елемент суб'єктивізму тут завжди буде. Тому й використовувати такий підхід тільки як розкодування, розшифрування задуму письменника навряд чи доцільно й ефективно. Дослідник прочитує й інтерпретує текст відповідно до сприймання тексту, відповідно до свого мовно-художнього досвіду. Інша річ, що в такому сприйманні треба простежувати типи авторського слововживання, вибудовувати свої класифікації. Тим часом деякі пояснення образних слововживань флорономенів надто спрощені, авторка часто збивається на переказ змісту, як це буває в літературознавчих дослідженнях (див. с. 71, 72, 91, 100, 157-160).

Зібраний великий лексичний матеріал містить подекуди номінації ареального вживання (діалектного й позначеного конкретним часом написання художніх творів). Такі явища потребують спеціальних пояснень для сучасного читача.

На с. 32, 119 модальні порівняльні частки неправильно кваліфіковано як порівняльні сполучники.

Щодо класифікації типів метафор постає питання: яка різниця між атрибутивними і прикметниковими метафорами? Загалом класифікація типів метафор не витримана в одному логічному ключі. Потребує ширшого пояснення термін "комбінована" метафора.

На с. 30 помічаємо поширене в сучасній мовній практиці помилкове слововживання *поети й письменники* (треба: *поети й прозаїки*, або родова назва *письменники*).

Висловлені зауваження й побажання не заперечують теоретичного, практичного значення виконаної Оленою Олександрівною Литвин дисертаційної роботи.

Наголошуємо, що *теоретичне значення* рецензованого дослідження полягає в поглибленні лінгвопоетичних досліджень, поширенні запропонованих підходів до різних жанрів художньої прози, у виході аналізу за межі формальної мовної структури й апробуванні інтерпретаційних методів пізнання сутності художнього тексту на зразках української імпресіоністичної прози.

Практичне значення роботи бачимо в створенні словника образних висловлювань Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, який дасть вичерпний матеріал не лише для вивчення індивідуальних стилів, а й для виявлення тенденцій розвитку української літературної мови.

Новизна виконаного дослідження полягає в спробі поєднати аналіз мовних образів художніх текстів, образно-стильову манеру письменників із панівними на час написання творів течіями в літературі.

Основні положення дисертації переконливо апробовані у формі доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, 11(одинадцяти) статей, з яких 6 (шість) у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 2 (дві) -- у закордонних галузевих виданнях, 3(три) --у збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій.

Автореферат повністю відбиває основні теоретичні положення дисертації та отримані у процесі дослідження практичні результати.

Підсумовуючи викладене вище, констатуємо, що рецензована дисертація – завершена, самостійна робота з отриманими новими, науково аргументованими результатами теоретичного та прикладного характеру. Рецензоване дослідження цілком відповідає чинним вимогам МОН України до кандидатських дисертацій, а її автор, Олена Олександрівна Литвин, заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент

С.Я. Єрмоленко

доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України,
член-кореспондент НАН України

